

Repere istoriografice

"CRIZĂ" SAU "SCHIMBARE DE PARADIGMĂ"? REPERE ÎN ISTORIOGRAFIA SOCIALĂ CONTEMPORANĂ

Alexandru-Florin Platon

Identificarea principalelor direcții caracteristice astăzi istoriei sociale, fie și numai din unghiul aspectelor sale definitorii pentru analiza claselor și grupurilor sociale are - mai ales într-o formă succintă ca aceea la care mă văd constrâns aici - toate șansele de a-și vedea compromisă ținta. Aceasta, nu doar fiindcă domeniul în sine este - precum se știe - nemărginit, sfidând orice încercare de a-l cuprinde ("Nu există istorie care să nu fie pe alocuri și socială", observa încă din 1903 Henri Hauser, constatarea sa păstrându-și încă, intactă, relevanța¹). Sinteza este, însă, în această privință, și mai dificilă - poate mai dificilă decât oriunde - în primul rând deoarece varietatea, diversitatea și, cel mai adesea, caracterul contradictoriu de la un spațiu geografic și de la o "școală" la alta, a tendințelor sesizabile astăzi în perimetrul de care vorbesc și a practicilor menite să le configureze nu îngăduie decât cu greu discernarea vreunei coerențe. Firește că, într-un sens restrâns, istoria socială poate fi tratată ca o disciplină specifică, aptă, deci, de o examinare cât de cât globală. În înțelesul ei larg, însă, cel mai obișnuit astăzi, de "istorie a societății"², care asociază interesului tradițional pentru structurile, procesele și mișcările sociale, preocuparea - mai nouă - pentru filtrarea lor subiectivă, la nivelul atitudinilor și comportamentelor cotidiene (individuale și colective), o asemenea tentativă apare infinit mai problematică (deși - ce-i drept - nu neapărat imposibilă). Totul se întâmplă aici ca și cum analistul s-ar găsi dintr-o dată în mijlocul unui continent imens și luxuriant, trebuind să-i reconstituie proporțiile alegând una sau mai multe dintre nenumăratele poteci care i se deschid în cale, dar fără putința de a ști care îl va ajuta până la urmă să circumscrie cel mai exact ținutul (sau, cel puțin, dacă există vreuna capabilă de așa ceva).

Orice caracterizare a istoriei sociale implică, așadar, o selecție. Voi proceda și eu întocmai, evocând spre exemplificare tendințele actuale în cercetarea grupurilor sociale din spațiul francez, nu numai întrucât reflecțiile pe această temă par, aici, în ultima vreme, mai asidui ca înainte, dar și pentru că ele dezvăluie - cum se va vedea - o semnificație care depășește simțitor cadrul lor strict de referință.

Ceea ce se petrece astăzi în istoria socială franceză s-ar putea rezuma printr-o formulă extrem de simplă: "subiectivizarea" din ce în ce mai intensă a socialului³ sau, potrivit fericitei expresii a lui Roger Chartier, reîntoarcerea la o "filosofie a

subiectului"⁴, care neagă puterea determinațiilor colective și a constrângerilor sociale, urmărind să reabiliteze partea explicită și rațională a acțiunii unane, cel mai adesea, pînă acum, neglijată. Nu este vorba aici - după cum lesne se poate observa - de o banală comutare a centrului de interes ori de un exercițiu abil, de metodă. Chiar dacă punerea acestei tendințe pe seama unei "crize generale a științelor sociale"⁵ constituie, în mare măsură, o exagerare (dar nu de tot, după cum vom vedea), este în schimb cert faptul că ea reprezintă - pentru a-l cita pe Marcel Gauchet - "o schimbare [esențială] de paradigmă"⁶ - semn al "distanței considerabile luată de practica cercetării față de principiile de inteligibilitate care au guvernat demersul istoric în ultimii douăzeci-treizeci de ani"⁷.

Ilustra și venerabila tradiție a istoriei sociale din Franța, care tinde acum să fie pusă sub semnul întrebării deopotrivă sub raportul metodelor și al postulatelor sale fundamentale constituie, prin respectul față de trecut pe care îl denotă, un caz tipic în științele umane de fidelitate față de ceea ce s-ar putea numi "mitul originilor fondatoare". Ea datează din anii '30 ai secolului nostru, fiind legată de efortul de reînnoire tematică și discursivă întreprins de Marc Bloch și Lucien Febvre, cu scopul de a scoate istoria de sub influența pozitivismului, conferindu-i, totodată, acele temeuri ale competitivității cu disciplinele sociale conexe, pe care direcția precedentă nu fusese capabilă să i le asigure. Condiția esențială a acestei reînnoiri fiind, după cum bine se știe, o problemă de *anvergură* sau de *extensiune* - înțeleasă ca principalul mijloc de a situa istoria pe același plan cu sociologia și de a-i răpi acesteia monopolul asupra căilor de afirmare instituțională, justificat de emulii lui Durkheim prin faptul că materia lor era singura știință socială adevărată, fiindcă era globală -, fondatorii "Analelor" și-au orientat disciplina spre *economic* și *social*, garantîndu-i, astfel, unicul tip comparabil de deschidere teoretică, necesar, după opinia lor, în condițiile date. Consecințele acestui fapt nu s-au lăsat deloc așteptate și ele nu s-au tradus doar printr-o amplificare a registrului tematic (devenit infinit mai variat și mai substanțial ca înainte). Noua direcție a istoriei a legitimat, deopotrivă, și o interpretare - așa-zicînd - "totală" a trecutului, ceea ce avea menirea să denote, în epocă, fie și în forma eliptică prin care se exprima atunci termenul, nu numai veleitățile anexioniste ale "noii istorii" în raport cu celelalte științe sociale, dar și ambiția ei de a atinge zonele cele mai profunde și pînă atunci neexplorate ale explicației, prin identificarea cu precădere a structurilor obiective ale realității sociale și a marilor procese și fenomene determinate de acestea. Nu este, poate, lipsită de interes aici mențiunea că tocmai această vocație "totalizatoare", afirmată chiar din start, cu atîta superbie, pare să explice în modul cel mai verosimil de ce definiția istoriei sociale rămîne, și astăzi încă, foarte incertă, iar disciplina, ca atare - după cum s-a observat⁸ - lipsită de o autonomie instituțională.

Dacă *paradigma* - urmată ani în șir, cu o fidelitate de neclintit - în care s-a înscris, încă de la început, istoria socială franceză s-a datorat lui Febvre și Bloch, modalitatea ei concretă de *practicare* a fost elaborată, în schimb, de Ernest

Labrousse, în forma unui program de cercetare, pe care mulți dintre specialiștii domeniului continuă să-l respecte și astăzi. Interesat în prima parte a carierei sale doar de fenomenele economice în sine, mai precis, de diversele tipuri de fluctuații ("conjuncturi") - de lungă durată, ciclice sau sezoniere - evidențiate cu regularitate de evoluția prețurilor, acest economist venit spre istorie grație influenței lui François Simiand a fost printre cei dinții care, asemenea celor doi mari contemporani ai săi și în spiritul profesat de ei, a reușit să îmbine fără greș factorii economici cu cei sociali în cadrul unui model unic de explicație, demonstrând că efectele diferite ale aceleiași "conjuncturi" asupra diverselor clase și categorii sociale erau o constantă a inegalității dintre tipurile și nivelele de avere și venit existente în orice societate și, în general, că perioadele de contracție și expansiune nu aveau doar o semnificație economică, ci și una socială (poate în primul rând socială), în măsura în care determinau reconfigurarea succesivă a grupurilor și reșezarea raporturilor dintre ele.

Metoda sa a făcut, cum se spune, "școală". Ea a acreditat printre emulii și simpatizanții savantului, dar și printre cei ce s-au dedicat mai târziu aceleiași sferă de interes, convingerea - transmutată curînd în teorie - că orice societate, fie de Vechi Regim, fie actuală, se organizează, invariabil, după o diviziune în *clase*, definite prin locul ocupat în raporturile de producție, cercetarea lor trebuind să împrumute, fatalmente, un aspect *cantitativ* și *monografic*, pe baza unor surse *compacte* și *seriale*, predispușe, deci, cuantificării și capabile de a releva constante. Investigația urma să fie în primul rând cantitativă, întrucît numai pe acest temei puteau fi puse în evidență *ierarhia averilor* și *evoluția veniturilor*, socotite ca determinante pentru toate diferențierile sociale. Condiția monografică, la rîndu-i, decurgea, în același chip, imperios, din cerința unei prealabile experimentări a postulatelor cercetării într-un cadru limitat (regiune, oraș, cartier etc.), înainte ca investigația să poată accede la sinteză⁹.

"Filosofia" ascunsă în substratul unui asemenea demers nu este cîtuși de puțin greu de deslușit. În ceea ce privește, mai întîi, *monografia*, premisa esențială a promotorilor ei era (și încă mai este) că imaginea globală a unei situații date sau relieful unui ansamblu mai vast nu puteau rezulta decît din juxtapunerea diferitelor analize parțiale, cu condiția, firește, ca acestea să fie corect conduse. În calitatea sa de structură spațială și, deopotrivă, ca parte a unui întreg, factorul local era considerat emblematic pentru configurația acestuia, variațiile sale secundare nepunînd în joc trăsăturile generale ale realității studiate și nepericlitînd "uniformitatea situațiilor", care legitima sondajul, oferind, totodată, credibilitatea eșantionului selectat¹⁰. Cît despre averi, venituri și ierarhia acestora, partizanii metodei monografice le legau nu de indivizi, cît de *clasele sociale*, concepute de ei ca structuri obiective ale realității, existente *ca atare*, simpla lor descriere, bazată pe exploatarea de tip statistic a aceluiași serii de surse fiind socotită suficientă pentru a le reconstitui identitatea.

Este evident că o cercetare de acest tip, preocupată numai de structuri și de modul lor de racordare, se dezinteresa complet nu numai de relațiile sociale - considerate a avea o înfrînire nesemnificativă asupra marilor ansambluri - dar și de subiectivitatea reprezentărilor, apreciate pe nedrept - dar în cea mai bună logică marxistă - ca expresii ale unei conștiințe "false" despre lume și, oricum, ea ținînd de o altă istorie, dedicată "discursurilor", situată la o mare depărtare de real. Tendința de "instituționalizare a socialului" (după expresia lui Jacques Revel¹¹) - dar care ar putea fi tot atît de bine numită și de "sacralizare" a categoriilor - oglindită de acest mod de a vedea lucrurile s-a impus, astfel, ca o caracteristică definitorie a istoriei sociale, prestigiul și influența școlii franceze în Europa asigurîndu-i pretutindeni o popularitate care a sfidat, vreme îndelungată, orice concurență.

Prăbușirea, la finele deceniului trecut, a regimurilor comuniste din Est și - corelativ - compromiterea iremediabilă a ideologiei care le-a asigurat succesul au subminat tot acest edificiu, atacîndu-i înseși principiile care îl susțineau. În noul context, abandonarea sistemelor globale de interpretare și, consensual, reconverțirea generală a preocupărilor la problema majoră a "subiectului" - mult timp depreciată și ignorată - au pus istoria socială în fața unor noi exigențe, invitînd-o să-și reconsidere integral procedeele, utilajul conceptual și, nu în ultimul rînd, direcțiile de anchetă. Trăsăturile care au rezultat de aici - dependente, după cum s-a observat, mai puțin de "deriva obiectelor de studiu", cît de "metamorfoza felului de a le vedea"¹² - merită repertoriote, fie și numai din unghiul concluziilor care se degajă din simpla lor comparare cu liniile de rezistență, mai sus enumerate, ale paradigmei precedente.

Noua orientare a condus, mai înfîi, la o redefinire în adîncime a noțiunii de "social". Dacă modelul labroussian s-a arătat interesat numai de diferențierile de clasă, identificate - cum am văzut - pe temeuri exclusiv economice și ocupaționale, cercetările actuale au conturat, progresiv, harta unor clivaje noi, dictate nu doar de calificarea profesională și poziția în cadrul raporturilor de producție, ci și de multiplicitatea apartenențelor - de sex, rasă, teritoriu, corporație, confesiune etc. - specifică societăților moderne. În același timp, explorarea inegalității sociale (și, implicit, a ierarhiilor), renunțînd la domeniul restrictiv al practicilor de tip cantitativ în favoarea unei deschideri mai largi, pluridimensionale, de perspectivă, s-a transformat într-o direcție epistemologică ferm conturată, centrată nu atît pe problema suprapunerii diverselor categorii și a delimitărilor dintre ele, cît pe *mobilitatea* relațiilor (*recte* a legăturilor) sociale, reinterpretată acum într-un sens mai cuprinzător decît înainte. Potrivit acestei optici, raporturile, ierarhiile, distanțele sociale și miza conflictelor dintre grupări și oameni nu mai apar ca unice, date o dată pentru totdeauna, fixate prin criterii imuabile, cu alte cuvinte - și mai pe scurt spus - ca *stabile*. Ele se dezvăluie, dimpotrivă, ca mereu schimbătoare, renegociabile, relative și chiar concurente, în funcție atît de contextul de moment, cît și de strategiile "actorilor" înșiși. După cum bine a observat un reputat specialist al domeniului,

"există [și au existat mereu] dominanți și dominați, în conformitate cu discursul oficial pe care ni l-a transmis secolul al XIX-lea prin intermediul statisticii sau al diverselor ideologii..., dar există [și au existat], de asemenea, și conflicte între cei ce domină asupra principiului dominației, ... peste [care] s-a suprapus conflictul între «a avea» și «a ști», ... între capitalul economic și capitalul școlar, între elita închisă și elita deschisă, între fracțiunile vechi și fracțiunile noi ale clasei dominante"¹³ etc., ceea ce complică, desigur, enorm problema, dublând-o printr-o serie întreagă de aspecte noi. Pluralitatea și dinamismul sub semnul cărora sînt reinterpretate astăzi legăturile sociale (care nu sînt, firește, exclusiv conflictuale, ci și profesionale, familiale, de proximitate etc.) introduc în discuție chestiunea nu mai puțin esențială a formării *identităților sociale* - sintagmă ce pare a se substitui tot mai hotărît în ultima vreme, mai vechiul concept de "conștiință de clasă", concușindu-l cu succes. Schimbarea nu este (doar) una "mondenă", ținînd de limbajul ceva mai epurat de influențele ideologiei, adoptat recent de istoria socială. Avem de a face cu aceeași opțiune în favoarea "subiectului", de care aminteam, dar, nu mai puțin, și cu un instrument analitic extrem de suplu, adaptabil nu numai noii perspective care guvernează acum cercetarea categoriilor societății ci, deopotrivă, și diversității, tot mai greu de înscris într-o imagine unică, a realităților sociale contemporane. Dacă termenul de "conștiință" avea, de regulă, în vedere, mai cu seamă, aspectul *politic*, precis conturat, al identității, aplicîndu-se, pe de altă parte, marilor structuri concepute, în genere, ca omogene sau nesemnificativ diferențiate, *identitatea socială* sugerează, în schimb, varietatea tipologică a grupurilor care o pot revendica ("familie", "clan", "comunitate", "minoritate" etc.) precum și - sau mai ales - diversitatea formelor ei de manifestare, în rîndul cărora expresiile clare, conștiente, se asociază uneori cu stereotipurile și clișeele venite din zonele de adîncime ale psihicului. În al doilea rînd, "conștiința de clasă" era concepută, potrivit tuturor sistemelor clasice de gîndire, ca dependentă îndeosebi de o anumită poziție, obiectivă, în nomenclatorul social general - determinată de o condiție economică dată - și, în egală măsură, de "interiorizarea" ei subiectivă, de regulă, grație unei teorii. Identitatea se definește, dimpotrivă, cu precădere în termeni de *reprezentare* (sau de *imagine*): ea este rezultanta fie a unui raport de forțe între reprezentările impuse de cei ce dețin la un moment dat puterea de a clasifica și numi într-o societate și definiția "supusă" sau rezistentă pe care fiecare din celelalte comunități le produce despre sine¹⁴; fie, în al doilea caz, ea provine din concurența reprezentărilor, probînd atît capacitatea grupurilor sau indivizilor de a-și construi - prin transformarea unor însușiri comune într-un sentiment de apartenență - o imagine proprie, cît și virtutea de a o face recunoscută, deopotrivă de către adversari și de puterea politică¹⁵. În ambele situații, așadar, istoria modurilor de constituire a identităților sociale - care împrumută simțitor din chipul unei istorii a raporturilor de forță simbolice (vestimentare, lingvistice, de *habitus*) care particularizează indivizii și grupurile - privilegiază nu atît contextul obiectiv în care iau naștere

identitățile respective și, cu atât mai puțin procesele și fenomenele impersonale pe care mizaseră totul explorările tradiționale ale socialului; dimpotrivă, interesul se concentrează aici cu precădere asupra acțiunilor, a strategiilor complexe și permanent "renegociabile" elaborate de oameni în cadrul social existent, în funcție atât de împrejurările de moment sau de circumstanțele concrete care îi domină, cât și de problemele specifice cu care ei se confruntă. Aidoma relațiilor care la produc, nici identitățile nu sînt, cum s-a crezut o vreme, lente în a se constitui, definitive sau, oricum, stabile. Dimpotrivă, ele apar - după cum au demonstrat-o cercetările recente¹⁶ - tot atât de mobile, fluctuante și constant redefinibile ca și legăturile sociale, contrazicînd flagrant postulatul dezvoltării liniare și omogene a categoriilor, care a dominat imaginea convențională despre societate timp de atîția ani.

Era firesc ca reconsiderările tematice și teoretice de anvergura celor tocmai semnalate, să nu rămîină fără urmări asupra *metodelor* istoriei sociale și, în primul rînd, a noțiunii însăși de interdisciplinaritate, aflată, precum se știe, în chiar inima proiectului de reformare teoretică a istoriei, propus de fondatorii "Analelor". În conformitate cu paradigma labroussiană, aceasta a fost, inițial, gîndită ca o colaborare îndeosebi cu acele discipline capabile de a sprijini orientarea cantitativă și monografică a anchetei, considerată drept cea mai potrivită pentru tipul de istorie socială întrevăzut de autor. Prima dintre științele selectate cu acest scop a fost, nu întîmplător, tocmai economia, atît pe considerentul - larg împărtășit în epoca respectivă - că viața economică reprezintă cadrul general esențial al desfășurării raporturilor sociale, cât și ca urmare a convingerii, nu mai puțin unanime, că varianta de economie specifică unei societăți constituie revelatorul cel mai exact al ierarhiilor, distincțiilor și dinamicii sociale. Demografia istorică, a fost, la rîndu-i, un partener tot atît de privilegiat de dialog, în măsura în care fenomenele care o interesau (fluctuațiile numerice ale populațiilor, frecvența căsătoriilor, vîrsta și condiția socială a partenerilor, durata medie de conviețuire a cuplurilor etc.) completau perspectiva oferită de analiza economică, fiind totodată susceptibile de același tratament cantitativ. De altfel, tocmai demografiei i s-a datorat, cu începere din anii '60, prin identificarea treptată a temelor, domeniilor și metodelor de cercetare specifice, ulterior, istoriei mentalităților¹⁷, glisarea istoriei sociale, spre un tip mai larg de interdisciplinaritate, care a fost înțeles, însă, mai puțin ca o complementaritate firească între discipline independente, cât ca o anexiune fără rest a unor științe potențial concurente sub mantia largă a istoriei.

Or, schimbarea de paradigmă la care asistăm în prezent a impus - printre multe alte reamenajări - și modificarea acestui raport unilateral. În universul actual al științelor și în condițiile unei intense diversificări a spectrului social, epoca veleităților imperialiste pare - după cum s-a observat¹⁸ - definitiv apusă. Drept urmare, reprimîndu-și predispoziția de a prinde contur prin fuziunea cu un model științific dominant, interdisciplinaritatea tinde tot mai mult astăzi să fie regîndită prin prisma colaționării chestionarelor, a metodelor și limbajelor specifice, dar nu

în forma lor originală, ci - potrivit expresiei lui Gérard Noiriel¹⁹ - în termenii unei "traduceri" a împrumurilor în conformitate deopotrivă cu particularitățile disciplinei "receptoare" și, în aceeași măsură, cu normele care strucutrează comunitatea celor care o practică. Noul principiu este, pînă acum, în general, respectat, generînd colaborări și confluente epistemice deosebit de interesante²⁰.

Ar fi, totuși, o exagerare să se creadă că noutatea acestor însușiri, conturate în ultimii ani în perimetrul istoriei sociale franceze, reprezintă doar un simptom de regenerare. Trăsăturile la care ne-am referit pretind, desigur, să fie considerate astfel, fie și numai prin disocierea pe care o evocă în raport cu o tradiție a cercetării, ale cărei impasuri deveniseră, în ultimul timp, tot mai evidente. Pe de altă parte - și acest lucru le face încă și mai semnificative - ele nu au fost lipsite de un anumit ecou nici în afara spațiului lor de origine, cum ne-o demonstrează o serie de evoluții consensuale, sesizabile nu aît în cadrul istoriografiilor post-comuniste (inclusiv în aceea română, unde recente analize ale configurațiilor sociale contemporane²¹ trădează, instinctiv, aceeași fidelitate, dintotdeauna, față de paradigma economistă a claselor), cît în teritoriile vecine, cum ar fi, bunăoară, Germania, tot mai dispusă a ieși, în privința anchetelor de acest tip, de sub zodia excesului de teoretizare caracteristic deceniilor din urmă. Cu toate acestea, prin cîteva din efectele lor, respectivele însușiri confirmă punctul de vedere al celor care preferă să vorbească actualmente mai curînd de o "criză a științelor sociale", decît de o "schimbare de paradigmă", lăsîndu-ne, totodată, să ne întrebăm dacă nu cumva, prin tot ceea ce o definește astăzi, istoria socială franceză nu constituie, în fond, decît un moment de respiro, o fază tranzitorie, între două tipuri de inteligibilitate și mai puțin un model epistemic bine articulat.

Aspectul care atrage în primul rînd atenția la explorările recente din această sferă este anvergura lor extrem de redusă. Ca și în Anglia - unde modelele globale de analiză au suferit aceeași eroziune ca pe continent - sau la est de Rin - unde tendința asemănătoare ilustrată de Școala de la Bielefeld este în curs de a fi tot mai vehement contestată de alte curente, cum ar fi așa-numita "istorie a vieții cotidiene (*Alltagsgeschichte*²²)" - cercetările sociale au evoluat, și în Franța, în ultimii ani, în direcția unei restrîngerii progresive a proporțiilor, pînă la dimensiunile unei "micro-istorii" (expresia este a lui Christophe Charle²³), specifică nu doar scării obiectelor observate, ci și modului lor de abordare. Sintagma este mai veche decît pare, avînd inițial, dacă e să judecăm după o pledoarie din 1969, un sens pozitiv, autorul ei (Maurice Crubellier) înțelegînd atunci prin micro-istorie o cale de a reîncorpora istoriei sociale nivelul uman ("omul ca individ social"), amenințat - avertiza el într-un chip pe care-l putem considera astăzi profetic - cu ocultarea prin atenția disproporționată acordată marilor mecanisme sociale²⁴. Acest sens nu a dispărut nici astăzi, tendința descrisă fiind nu rareori considerată de un real folos, în măsura în care ea l-a eliberat - se spune - pe istoric de vechile inerții și de conceptele "înșepenite", îndreptîndu-i atenția spre adevărata natură - fragmentată

și multiformă - a realității sociale. În același timp, partizanilor micro-istoriei aceasta le apare și ca un semn îmbucurător al aprofundării și lărgirii obiectelor de studiu, al unei noi viziuni, mai ample, asupra faptului social, care depășește și, deopotrivă, rupe cu superstiția determinismului economic. S-a afirmat, chiar²⁵, că între macro-istoria tradițională și cea actuală distincția ar fi doar aparentă, în condițiile în care amândouă demersurile nu numai că au aceeași țintă a reconstituirii (*globalul*) - prin strategii diferite -, dar nutresc, în fond, un respect identic pentru definiția monografică a obiectului de anchetă, fără a mai vorbi de recunoașterea comună a însemnătății arhivelor seriale, a anumitor metode de analiză etc. Dacă punem, însă, în balanță toate aceste avantaje prezumate cu efectele negative, nu mai puțin reale, de pe celălalt versant al domeniului, apare limpede faptul că excesiva restrângere a temelor de istorie socială franceză este mai puțin expresia unei opțiuni metodologice clar formulate, cât a unui impas evident, provocat de imposibilitatea de a construi pe tărîmul devenit viran prin dispariția reperelor de inspirație marxistă, o armatură teoretică la fel de solidă, dar de un cu totul alt tip. Dispersia exagerată a direcțiilor de anchetă, diminuarea constantă a posibilităților de a gândi proiecte comune și de anvergură, compromiterea șanselor oricărei perspective de ansamblu și izolarea din ce în ce mai accentuată a cercetătorilor în sfera tot mai specializată a propriilor investigații reprezintă aspecte infinit mai serioase - și mai preocupante - decît intens repetata "rafinare a obiectelor de studiu" determinată de micro-istoria socială, confirmînd impresia de criză, proclamată de criticii ei.

Corelată cu această adevărată pulverizare (care face ca istoria socială franceză să-și merite mai mult ca oricînd numele de istorie "pe bucăți", potrivit unei celebre expresii, dar care avea în vedere, la data enunțului, evoluția întregii istorii, nu doar a unui simplu segment²⁶), abandonarea interesului pentru definițiile sociale și, implicit, pentru o mai mare acuratețe conceptuală - extrem de viu, odinioară, nu numai printre istorici, dar și printre psihologi și sociologi - constituie încă o limită, tot atît de clară, a noii direcții evocate și, totodată, un deficit în raport cu vechiul model labroussian de cercetare. Ea demonstrează că excesul de empirism nu este, întotdeauna, cel mai bun antidot la excesul de teorie și, nu neapărat cea mai indicată soluție pentru limpeziri terminologice.

Dar, oricîte reproșuri i s-ar aduce astăzi acestui tip de istorie și oricît de multe ar fi neajunsurile pe care s-ar grăbi să i le indentifice adversarii, nu este mai puțin adevărat că ele sînt simptomatice pentru o anumită stare de spirit, pentru un climat intelectual și o efervescentă a căutărilor, care nu se observă în alte zone ale continentului. Nu este exclus, într-un asemenea context, ca ceea ce este acum incriminat ca fiind depășit sau de expresie a unei paradigme desuete să se întoarcă din nou în cercetare, cu energia refulatului, cum s-a întîmplat, nu demult, cu *evenimentialul și politicul*, izgonite, o vreme, la marginea interesului științific. În ceea ce mă privește, prefer această larmă, uneori haotică, a polemicii, liniștii

amăgitoare din alte părți, legănată de iluzia colectivă că nimic nu ar trebui revizuit în modul de a gândi și scrie istoria.

- 1 Henri Hauser, *L'enseignement des sciences sociales. État actuel de cet enseignement dans les divers pays du monde*, Paris, 1903, p.14 sq.
- 2 Cf. Jürgen Kocka (Hg.), *Sozialgeschichte im internationalen Überblick. Ergebnisse und Tendenzen der Forschung*, Darmstadt, 1989, p.2-6 (*Einleitung*); de asemenea, Gerhard A. Ritter, *Die neuere Sozialgeschichte in der Bundesrepublik Deutschland*, in *ibidem*, p.19-20. Pentru înțelesurile conceptului de "istorie socială", v. și contribuțiile lui Eric J. Hobsbawm, *From Social History to the History of Society*, in *Essays in Social History*, edited by M. W. Flinn and T. C. Smout, Oxford, Clarendon Press, 1974, p.1-22 (publicat inițial în "Daedalus". *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, 100, 1971, p.20-45).
- 3 Termenul îi aparține lui Gérard Noiriel, *Pour une approche subjectiviste du social*, "Annales, É.S.C.", 6, 1989, *passim*.
- 4 Roger Chartier, *Le monde comme représentation*, in *idem*, p.1505-1507.
- 5 Potrivit editorialului aceleiași reviste, "Annales", din primăvara anului 1988.
- 6 Marcel Gauchet, *Changement de paradigme en sciences sociales?*, "Le Débat", 50, mai-aug., 1988.
- 7 Roger Chartier, *op. cit., loc. cit.*, p.1508. Aceeași opinie, și la Yves Léquin, *Sozialgeschichte à la française. Das Gewicht der Tradition und die Ungewißheiten der Gegenwart* in Jürgen Kocka (Hg.), *op. cit.*, p.174 sqq, care, aidoma lui Chartier, preferă să nu ia, nici el, în serios existența unei "crize" a științelor sociale.
- 8 Gérard Noiriel, *op. cit., loc. cit.*, p.1439-1440, 1456 (nota 18); *idem*, *Les enjeux pratiques de la construction de l'objet. L'exemple de l'immigration* in *Histoire sociale, histoire globale?* Actes du Colloque des 27-28 janvier 1989. Sous la direction de la Christophe Charle, Paris, 1989, p.109.
- 9 Roger Chartier, Daniel Roche, *Histoire sociale* in *La Nouvelle Histoire*. Sous la direction de Jacques Le Goff, Roger Chartier, Jacques Revel, Paris, 1978, p. 515-519. De asemenea, *Dictionnaire des sciences historiques*. Publié sous la direction de André Burguière, Paris, 1986, p.635-638. Yves Léquin, *op. cit., loc. cit.*, p.165 sqq.
- 10 Bernard Lepetit, *Les "Annales" aujourd'hui* in *L'État des lieux en sciences sociales*. Textes réunis par Alexandru Duțu et Norbert Dodille, Paris, 1993, p.51-52.
- 11 Jacques Revel, *L'institution et le social* in *Les formes de l'expériences. Une autre histoire sociale*. Sous la direction de Bernard Lepetit, Paris, 1995, p.63-72. Pentru a măsura amploarea transformărilor din ultimii ani în istoria franceză este suficient să se compare acest volum cu alte trei cărți, vechi de câteva decenii, care au avut, la vremea lor, un rol tot atât de important în evaluarea și definirea direcțiilor urmate de cercetările în acest domeniu: *L'histoire sociale, sources et méthodes*. Colloque de l'École Normale Supérieure de Saint-Cloud (15-16 mai 1965), Paris, 1967; *Niveaux de culture et groupes sociaux*. Colloque de l'École Normale Supérieure de Saint-Cloud (1966), Paris-La Haye, 1967; *Ordres et classes*. Colloque de l'École Normale Supérieure de Saint-Cloud (1967), Paris-La Haye, 1973. Laolaltă, ele rezumă o întreagă istorie.
- 12 Yves Léquin in André Burguière, *op. cit.*, p.635.
- 13 Christophe Charle, *Micro-histoire sociale et macro-histoire* in *Histoire sociale, histoire globale?*..., p.52.
- 14 Este interpretarea sesizabilă, bunăoară, în cartea lui Carlo Ginzburg, *Istorie nocturnă. O interpretare a sabatului*, Iași, 1996.
- 15 Roger Chartier, *op. cit., loc. cit.*, p.1513 sqq; *idem*, *Luttes des représentations et identités sociales*, 15th International Congress of Historical Sciences, *Actes/Proceedings*, Montréal, 1995, p.455-456.

- 16 Cf. Christiane Klapisch-Zuber, *La construction de l'identité sociale. Les magnats dans la Florence de la fin du Moyen Âge* in *Les formes de l'expérience...*, p.151-164.
- 17 Pierre Goubert, *Histoire sociale et démographie* in *L'Histoire sociale. Sources et méthodes...*, p.223-230, 231-237.
- 18 Gérard Noiriel, *Pour une approche subjectiviste du social...*, loc. cit., p.1447-1451.
- 19 *Ibidem*.
- 20 Un exemplu grăitor al unor astfel de confluente îl constituie "sociologia acțiunii" dezvoltată în ultimii ani de la Luc Boltanski și Laurent Thévenot (pentru un comentariu pertinent al chestiunii, v. Bernard Lepetit, *Les "Annales aujourd'hui..."*, loc. cit., p.55-56).
- 21 V. de exemplu, Silviu Brucan, *Sfârșii noii puteri în România*, București, 1996 și Stelian Tănase, *Revoluția ca eșec. Elite & societate*, Iași, 1996.
- 22 Peter Borscheid, *Alltagsgeschichte - Modetorheit oder neues Tor zur Vergangenheit?* in Wolfgang Schieder, Volker Sellin (Hg.), *Sozialgeschichte in Deutschland Band III, Soziales Verhalten und soziale Aktionsformen in der Geschichte*, Göttingen, 1987, p.78-101. De asemenea, mai recent, v. *Histoire du quotidien*. Sous la direction de Alf Lüdtke, Paris, 1994.
- 23 *Op. cit.*, *passim*.
- 24 Maurice Crubellier, *L'événement en histoire sociale* in *L'Histoire sociale. sources et méthodes...*, p.35-43.
- 25 Afirmarea îi aparține lui Roger Chartier (apud *Histoire Sociale, histoire globale?...*, p.65-67).
- 26 François Dosse, *L'histoire en miettes. Des "Annales" à la "nouvelle histoire"*, Paris, 1987.

"Toate aceste teorii par a rezulta dintr-o analiză insuficientă a realităților sociale, dintr-o vedere parțială asupra acestor realități. O analiză socială mai atentă arată că pentru a cunoaște un strat social ar trebui combinate mai multe ansambluri de factori legați printr-un joc de acțiuni și de reacțiuni reciproce, în care cele principale sînt: statutul social, situația economică și puterea".

Roland Mousnier, Les hiérarchies sociales de 1450 a nos jours, Paris, 1969.